

SUPPLEMENTUM

VÁCLAV BLAŽEK & MICHAL KOVÁŘ

Z HISTORIE URALISTIKY PIONÝRSKÉ OBDOBÍ (9. STOL. – 1850)

Abstract

The article presents a history of Uralic, i.e. Fenno-Ugric and Samoyedic, descriptive and comparative studies in context of the comparative-historical linguistics at all, from beginnings stimulated by pioneering voyages of Normans in the 9th century to summarization of basic lexical and grammatical material of all Uralic languages, completed by Matthias Alexander Castrén in mid of the 19th century.

Keywords

Comparative-historical linguistics; protolanguage; genetic relationship; description; comparison.

Cílem předkládané studie je přiblížit tisíciletý proces, během kterého byla vymezena uralská jazyková rodina, určeny její členové – jednotlivé jazyky, a popsány natolik, že mohla započít klasická komparatistická práce vedoucí k rekonstrukci uralského prajazyka i dílčích prajazyků dceřiných větví. Tato druhá, kvalitativně sofistikovanější fáze, začíná přibližně ve druhé polovině 19. st. Věnovat by se jí měla II. část této studie.

9. století

První zpráva o podobnosti dvou geograficky vzdálených ugrofinských jazyků bývá připisována normanskému plavci jménem Ohthere, který se ve službách anglického krále Alfréda Velikého plavil roku 887 kolem severního pobřeží Skandinávie až do Bílého moře. Jeho líčení je připojeno k Alfrédově staroanglickému textu *Boc þe man Orosius nemned* 'Kniha, která se nazývá Orosius', jenž je aktualizovaným překladem díla hispánského autora Paula Orosia *Historia adver-*

sum paganos sepsaného kolem r. 417 n. l. (více viz Blažek, Hofirková & Kovář 2011, 197–98). Ohthere vlastnil pozemky při severozápadním pobřeží Norska. Z jeho dalšího vyprávění vyplývá, že místní obyvatelé, které nazývá Finny, mu platili tribut v kožešinách. Podle geografických i etnografických údajů jsou jeho ‘Finnové’ ve skutečnosti Sámové, zatímco skutečné Finy nazývá jménem Kveni. Z čilé komunikace se sousedy, kterou Ohthere popisuje, je pravděpodobné, že se navzájem dokázali dorozumět. Oni tajemní Beormové (Permové) užívající jazyk blízký jazyku severonorských Sámů by mohli představovat baltofinské etnikum, snad předky Karelů, pokud to ovšem nebyla jiná skupina Sámů.

(13) *Ohthere sæde his hlaforde, Ælfrede cyninge, þæt he ealra Norðmonna norþmest bude. He cwæð þæt he bude on þæm lande norþweardum wiþ þa Westsæc. He sæd þeah þæt land sic swiþe lang norþ þonan; ac hit is eal weste, buton on feawum stowum styccemælum wiciað Finnas, on huntode on wintra, on sumera on fiscoþe be þære sæ. He sæde þæt he æt sumum cirre wolde fandian hu longe þæt land norþbryhte læge, oþþe hwæðer ænig mon be norðan þæm westenne bude. Pa for he norþbryhte be þæm lande: let him ealne weg þæt weste land on ðæt steorbord, þa widsæ on ðæt bæcbord þrie dagas. þa wæs he swa feor norþ swa þa hwælhuntan firrest faraþ. Pa for he þagiet norþbryhte swa feor swa he meahte on þæm oprum þrim dagum gesiglan. Pa beag þæt land þær eastryhte, oþþe seo sæ in on ðæt lond, he nysse hwæðer; buton he wisse ðæt he ðær bád westanwines hwon norþan, siglde ða east be lande swa swa he meahte on feower dagum gesiglan. Pa sceolde he ðær bidan ryhtnorþanwines, for ðæm þæt land beag þær supryhte, oþþe seo sæ in on ðæt land, he nysse hwæþer. Pa siglde he þonan suðryhte be lande swa swa he mehte on fif dagum gesiglan. Ða læg þær an micel ea up in on þæt land. Ða cirdon hie up in on ða ea, for þæm hie ne dorston forþ bi þære ea siglan for unfriþe; for þæm ðæt land wæs eall gebun on opre healfe þære eas. Ne mette he ær nán gebun land, siþþan he from his agnum hám fór. Ac þara Terfinna land wæs eal weste buton huntan gewicodon, oþþe fisceras, oþþe fugelas.*

(14) *Fela spella him sædon þa Beormas ægþer ge of hiera agnum lande ge of þæm landum þe ymb hie utan wæron; ac he nyste hwæt þæs soþes wæs, for þæm he hit self ne geseah þa Finnas, him þuhte, þa Beormas spræcon neah an geþeode.*

(13) Óhthere vyprávěl svému pánu, králi Alfrédovi, že žádný z Norů nežije severněji nežli on. V té zemi pobývá až u Západního moře, kde se pevnina severním směrem sice rozkládá ještě dál, avšak je zcela pustá, jen na nemnoha místech tu a tam táboří Sámové, kteří zde přes zimu loví zvěř a v létě sem k moři přicházejí rybařit. Jednoho dne se rozhodl zjistit, jak daleko na sever zem ještě sahá, jakož i zda někdo přebývá za tím nehostinným krajem. Vyplul tedy podél pobřeží a po celou cestu si pustinu držel na pravoboku a širé moře na levoboku, a to po tři dny. Za tuto dobu se dostal na sever až tam, kam jinak doplují jen lovci velryb. On však pokračoval ve stejném směru stále dál, až kam dokázal doplout za další tři dny. Tam se zem stočila na východ, nebo snad moře se zařizlo do pevniny – zda to bylo tak, či onak, si netroufá říct. S jistotou však ví, že zde čekal, až se zdvihne západní vítr spolu s mírným větrem severním, a poté se východním směrem vydal podél pobřeží až tam, kam se mu podařilo doplout za čtyři dny. Zde pak musel vyčkat severního větru, protože zem se stáčela na jih, nebo snad moře zabíhalo do pevniny – nedokáže rozhodnout, co je pravda. Odtud směřoval podél pobřeží na jih, až kam mu bylo dostat se za pět dní plavby. Zde se před nimi otevřela velká řeka, jež je vedla hluboko v tamní kraj. Oni se však obrátili a pluli zpět k jejímu ústí, neboť jim strach z nepřátelského přijetí vzal odvalu pokračovat dál. Ukázalo se totiž, že protější břeh byl cele obydlen, a Óhthere od chvíle, co opustil rodné končiny, doposud nespatriil zemi, kde žijí lidé. Po celou dobu zůstávala krajina po jejich pravoboku zcela neobydlená, jen s výjimkou rybářů a lovců ptáků a zvěře, a ti byli do jednoho Sámové, zatímco na levoboku vidali jen širé moře. Zem, jež patřila Permům,

byla velmi dobře obdělávaná, ale Óhthere s se svou družinou se do ní neodvážil vstoupit. Zem Terfinů {Sámů; mezi severními břehy Botnického zálivu a mysem Nordkap} naopak zůstávala pustá, kteří tu na čas rozložili své stany, když sem přicházeli za zvěří, rybami a ptáky.

(14) Z mnoha příběhů, které mu pak Permové vyprávěli, se Óhthere dozvěděl jak o jejich vlastní zemi, tak o těch, které s ní sousedily, leč nevěděl, co z toho byla pravda, neboť to, o čem mu povídali, na vlastní oči neviděl. Zdálo se mu však, že **Permové i Sámové hovoří podobným jazykem**.¹

13. století

Někdy kolem roku 1235 se vydal maďarský misionář Juliánus z dominikánského řádu do střeňého Povolží, aby získal zprávy o existenci *Magna Hungaria*. Našel tam prý pohanské soukmenovce, s nimiž se mohl dorozumět maďarsky.² Tuto informaci údajně zprostředkoval G. W. Leibnizovi jeho písař Matthias Zabany³ původem z Povážské Bystrice, který pro něj pracoval v letech 1698–99, a měl přístup do uherských archivů (Hajdú 1985, 343; Stipa 1990, 163).

Vyslanec papeže Inocenta IV., minoritský misionář **Johannes de Plano Carpini** (1182–1252) původem z italské Umbrie, byl zřejmě první Evropan, který vykonal cestu do metropole Mongolské říše Karakorum (1245–47) a své zkušenosti popsal ve spise *Ystoria Mongalorum*. Putoval nejprve k českému králi Václavu, který ho vybavil doporučujícími dopisy, poté přes Polsko po staré obchodní trase do Kyjeva. Odsud zamířil podél Dněpru na jihovýchod, a pak dále na východ. Území na jih a východ od Kyjeva nazývá Kumánií a vymezuje ji řekami Dněprem, Donem, Volhou a Uralem:

Autem per totam terram Comanorum que tota est plena. Et habet quatuor flumina magna. Primum Nesper appellatur. Iuxta quod ex parte ruscie ambulabat Corenza. Et ex parte altera per illa campestria menti qui maior est quam Corenza; secundum Don super quod ambulat quidam princeps qui habet sororem Bati in uxorem qui Carbon appellatur. Tercium Volga. Istud flumen est valde magnum super quod vadit Bati. Quartum Iaec appellatur – super quod millenarii duo unus ex una parte vadunt omnes isti in hyeme ad mare descendunt et in estate super ripam eorundem fluminum ascendunt ad montes.

„Přešli jsme skutečně celou zemi Kumánů. Je to naprostá rovina, již protékají čtyři veliké řeky: Neper (= Dněpr), na jehož břehu z ruské strany sídlí Korenza (= titul?), na druhé straně, v rovině Mauči (= titul či osobní jméno?), ještě mocnější než Korenza; dále Don, jejíž správuje kníže jménem Kartan, který má za manželku sestru Batuovu; třetí je Volha, velikánská řeka, při níž

¹ Čermák, Jan (ed.). 2009, 540–541, přel. Klára Petříková.

² György Györffy (ed.): Julianus barát és napkelet felfedezése. Budapest 1986, 61–82.

³ Zmínku o M. Zabanyim je možno nalézt mj. v korespondenci mezi Leibnizem a Johanem G. Sparenfeldem z r. 1699; viz *Sämtliche Schriften und Briefe*, Erste Reihe: *Allgemeiner politischer und historischer Briefwechsel*, 17. Band, Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften & Akademie der Wissenschaften in Göttingen, 2001, s. 500. Dostupné na: <<http://www.gwlb.de/Leibniz/Leibnizarchiv/Veroeffentlichungen/117B.pdf>>.

panuje Batu; čtvrtá se jmenuje Jaik (= dnes Ural) – tam vládou dva tisícníci, každý na jednom břehu. Všichni tito vládcové sestupují k moři, v létě se naopak vracejí podél těchto řek k horám.“⁴

Důležitá je informace o sousedních zemích a národech:

*Haec terra Comania ab Aquilone immediate post Russiam habet Morduyinos, Byleros, id est, magnam Bulgariam, Bastarcos, id est, magnam Hungariam, post Bastarcos, Parositas & Samogetas. Post Samogetas, illos, qui dicuntur habere faciem caninam in Oceani littoribus desertis.*⁴

,Kumánsko má od severu hned po Rusku za sousedy Mordviny, Bylery, to je Velké Bulharsko, Bastarky, to je Velké Maďarsko; po Bastarcích Parosity a Samojedy; za Samojedy na pustých březích oceánu žijí ti, o nichž se říká, že mají psi obličej.“⁵

Vlámský františkán **Vilém z Rubruku** (Willem van Ruysboreck, 1220?–1293?) se roku 1248 vydal s francouzským králem Ludvíkem IX. na křížovou výpravu. V Konstantinopoli se však odpojil s cílem šířit křesťanství mezi ‘Tatary’, tj. Mongoly. V letech 1253–55 vykonal cestu do centra Mongolské říše, Karakorum, a zpět. V prvním roce svého putování zaznamenal následující informaci:

*Postquam iueramus duodecim diebus ab Etilia inuenimus magnum flumen, quod vocant Jagag: et venit ab Aquilone de terra Pascatir descendens in praedictum mare. Idioma Pascatir et Hungarorum idem est: et sunt pastores sine ciuitate aliqua. Et contiguatur maiori Bulgariae ab Occidente. Ab illa terra versus Orientem in latere illo Aquilonari non est amplius aliqua ciuitas. Vnde Bulgaria maior est vltima regio habens ciuitatem. [Hungaria Pascatir oriundi.] De illa regione Pascatir exierunt Huni, qui postea dicti sunt Hungari. Vnde ipsa est maior Bulgaria.*⁶

„Deset dní po tom, co jsme odjeli od řeky Etilia (= Volhy), jsme přišli na další velkou řeku, která se jmenuje Jagat (či Jagag, u Carpiniho Jaik; tj. dnes Ural); teče od severu, ze země Paskatirů, a vlévá se do svrchu zmíněného (= Kaspického) moře. Paskatirové mluví stejnou řečí jako Uhři; jsou to pastevci, kteří si nevybudovali jediné město; na západě sousedí s Velkým Bulharskem. K východu, v severní části, také není žádné město; poslední tedy najdeme ve Velkém Bulharsku. Ze země Paskatirů pocházejí Hunové, pozdější Uhři, takže je to skutečně Velké Bulharsko.“⁷ Klaproth (1823, 188–89) soudil, že etnonymum *Bastarcos* u Carpiniho a *Pascatir* u Viléma z Rubruku odpovídá modernímu etnonymu *Baškir*, které se vztahuje k turkické populaci žijící dnes mezi Volhou, Kamou a Uralem. V nich viděl turkizované předky či dávné příbuzné Maďarů.

⁴ C. Raymond Beazley: *The texts and versions of John de Plano Carpini and William de Rubruquis as printed for the first time by Hakluyt in 1598 together with some shorter pieces*. London 1903, 97.

⁵ Jinou verzi podává *Historia Mongalorum; viaggio di F. Giovanni da Pian del Carpine ai Tartari nel 1245-1247*, ed. Giorgio Pullé. Firenze: Carnesecchi 1913, 109, 111. Dostupné na adrese <http://archive.org/stream/historiamongalo00pullgoog#page/n147/mode/2up>. Viz též T'SERSTEVENS, A.: *Les précurseurs de Marco Polo*, Paris: Arthaud 1959; česky *Předchůdcové Marka Pola*, přeložila Libuše Daňková, Praha: Lidová demokracie 1966, 61, 63.

⁶ *Itinerarium fratris Willielmi de Rubruquis de ordine fratrum Minorum, Galli, Anno gratia 1253. ad partes Orientales*, collected by Richard Hakluyt, edited by Edmund Goldsmid. Edinburgh: E. & G. Goldsmid, 1885–1890. Dostupné na adrese <http://ebooks.adelaide.edu.au/h/hakluyt/voyages/rubruquis/latin.html#section23>

⁷ Viz T'Serstevens, A.: *Les précurseurs de Marco Polo*, Paris: Arthaud 1959; česky *Předchůdcové Marka Pola*, přeložila Libuše Daňková, Praha: Lidová demokracie 1966, 142.

15. století

Za zrodem uralistiky jako lingvistické disciplíny stála snaha dopátrat se původu Maďarů, jinými slovy najít nejbližší příbuzné Maďarů. Otázku po pravlasti Maďarů, kteří na konci 9. století přicházejí odkudsi z východu do Panonie, pregnančně zformuloval Aeneas Silvius Piccolomini (1405–1464), pozdější papež Pius II. Pokusil se na ni odpovědět v díle *Cosmographia*, které sepsal roku 1458, ale vydáno bylo až 1504. S odvoláním na svědectví jakéhosi veronského mnicha z r. 1447 nás Piccolomini informuje o asijských Maďarech (*Asiaticos Hungaros*) žijících v Asijské Skythii (*Asiatica Scythia*) „nedaleko od řeky Tanais“, tj. Don. Péter Hajdú (1985, 342–43) připomíná, že v době Piccolominiho byl právě Don pokládán za hranici, která oddělovala Evropu od Asie. Dále soudí, že Piccolominiho svědek i za předpokladu znalosti maďarštiny těžko mohl rozeznat příbuznost tohoto jazyka a obsko-ugrijských jazyků, pokud by se byl dostal až na východ od pohoří Ural. Hajdú dává přednost hypotéze, že onen mnich nejspíše narazil na reliktové maďarské obyvatelstvo, které při dolním Donu mohlo přežívat ještě z doby velké maďarské migrace, jež skončila až ve středním Podunají.

...longe post Hunos Gotos ac Longubardos Hungari scythiam egressi ad Danubiam peruenere. Plurisque prioribus incolis aut sub iugu(m?) missis regnum sibi fecere: de quibus suo loco dicemus. Noster Ueronensis quem supra diximus ad ortum Thanais peruenisse retulit populos in Asiatica Scythia non longe a Thanai sedes habere rudes homines: & idolorum cultores: quorum eadem lingua sit cum Hungaris Pannoniam incolentibus...

„Dlouho po Hunech, Gótech a Langobardech Maďaři opustili Skythii a přešli k Dunaji. Mnohé obyvatele dříve se zde usadivši, o kterých na příslušném místě mluvíme, si pod svou vládou podmanili. Náš Veroňan, o kterém byla řeč výše, dosáhnuv pramenů Donu, přinesl zprávu o národech v asijské Skythii majících svá sídla nedaleko od Donu. Jsou to primitivní lidé a vyznávají pohanské kultury. Jejich jazyk je též jako jazyk Maďarů v Pannonii sídlících...“

16. století

Ve svém spise „Traktát o dvou Sarmatiích“ (*Tractatus de duabus Sarmatiis*, 1517) polský historik Matyáš z Měchova (*Mathias de Miechow*, 1457–1523) zmiňuje národ *Juhra*, patrně obské Ugrijce. Na základě podobnosti etnonym *Juhri* a *Hugri* (sic) soudí, že jde o předky Maďarů. Z jeho závěru vychází Sigismund Herberstein ve svých „Zápiscích o věcech moskevských“ (*Rerum Moscovitarum Commentarii*, Basel 1549), když na přiložené mapě umístil krajinu *Juhra* s poznámkou *Juhra, inde Ungarorum origo* „*Juhra*, odkud Maďarů je původ“. Na jeho další mapě se píše: *Jugra, unde Hungari. Jugritzi populi* „*Jugra*, odkud jsou Maďaři. Národy *Jugriči*“. V odpovídající pasáži knihy se Herberstein zmiňuje, že u Obu žijí národy *Voguličů* a *Ugričů*. Je však třeba zdůraznit, že úvahy Matyáše z Měchova i Sigismunda Herbersteina se opíraly pouze o více méně náhodnou podobu etnonym a ještě nevycházely ze srovnání lingvistického materiálu. Přesto si oba autoři zaslouží ocenění, že z hlediska moderní historické ja-

zykovědy přiřadili Maďary zcela správně k jejich nejbližším příbuzným, obským Ugrijcům, a tím nesvedli na scesti pozdější batatele, tak jako mnozí jejich následovníci, hledající předky Maďarů např. mezi Huny, Avary nebo dokonce Sumery.

O další pokrok se zasloužil německý klasický filolog, hebraista a geograf **Sebastian Münster** (1489–1552). V díle *Cosmographiae universalis* (Basileae: Petri 1552) naznačuje podobnost mezi finštinou, livonštinou a sámštinou⁸. Evropským učencům také zprostředkoval první seznámení s finštinou, jednak tím, že uvedl finské ekvivalenty několika latinských slov⁹, ale též finskou verzí Otčenáše, kterou doprovází doslovným latinským překladem (IV, 846):

Isä meidhen, ioko oledh taiuahissa, pühettu olkohon sinu nimesi. Tulkohon sinu uualtakuntasi
 „Pater noster, qui es in caelis, sanctum fiat tuum nomen adveniat tuum regnum.
Olkohon sinu tahtosi kuuuin taiuahissa nyn man päällä meidhen ioka paiuuen leipä anna
 Fiat tua voluntas, sicut in caelis sic in terra nostrum quotidianum panem da
meilen tänäpäivüüne, ia anna anteixe meiden syndiä kuuin möe annamma medem
 nobis hac die, et da remiscionem nobis peccatorum sicut nos remittimus nostris
*nastahan rickoillen. ia älesata meitä kiusauxen, mutta pähästä meitä pahasta.*¹⁰
 contrariis actoribus. Et ne inducas nos in tentationem, sed libera nos a malo.“¹¹

17. století

První kontakty západoevropských, konkrétně britských, obchodníků se Samojedy probíhaly ještě před koncem 17. st., žádné záznamy se, žel, nezachovaly. A tak za prvního, kdo zachytil několik slov ze samojedského jazyka, konkré-

⁸ Tento závěr se odvozuje z Münsterova konstatování ... *Dominica oratio in lingua Lapponica et Phinnonica qua et Liuones quidam utuntur* (IV, 846), tj. přibližně „...Otčenáš v jazyce laponském (sámském) a finském, jak se i některými Livonci používá“.

⁹ Münster uvádí latinské významy v akuzativu, následuje v závorce český překlad, za pomlčkou Münsterův finský ekvivant a v druhé závorce současná ortografie finského slova, případně český význam, je-li odchylný od latinského: *panem* („chléb“) – *leipä* (*leipä*), *domum* („dům“) – *honeh* (*huone* „místnost“), *civitatem* („město“) – *caupungi* (*kaupunki*), *hominem* („člověk“) – *ichminen* (*ihminen*), *caseum* („sýr“) – *iuhto* (*juusto*), *canem* („pes“) – *coira* (*koira*), *navem* („lod“) – *laiuua* (*laiva*), *deum* („bůh“) – *iumala* (*jumala*), *terram* („země“) – *ma* (*maa*), *diem* „den“ – *peiuuä* (*päivä*), *malum* („špatný“) – *paha*.

¹⁰ Dostupné na <http://purl.pt/13845/1/res-2094-a_PDF/res-2094-a_PDF_01-B-R0150/res-2094-a_0012_815-895_t01-B-R0150.pdf>. Moderní finská verze: *Isä meidän, joka olet taivaissa. Pyhitetty olkoon sinun nimesi. Tulkoon sinun valtakuntasi. Tapahtukoon sinun tahtosi myös maan päällä niin kuin taivaassa. Anna meille tänä päivänä jokapäiväinen leipämme. Ja anna meille anteeksi velkamme, niin kuin mekin annamme anteeksi velallisillemme. Äläkä saata meitä kiusaukseen, vaan päästä meidät pahasta.* <<http://www.christusrex.org/www1/pater/JPN-finnish.html>>

¹¹ Tradiční latinská verze: *Pater noster, qui es in caelis, sanctificetur Nomen tuum. Adveniat regnum tuum. Fiat voluntas tua, sicut in caelo et in terra. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie, et dimitte nobis debita nostra sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo.* <http://purl.pt/13845/1/res-2094-a_PDF/res-2094-a_PDF_01-B-R0150/res-2094-a_0012_815-895_t01-B-R0150.pdf>

ně něnečtiny (juračtiny), se pokládá britský obchodník **Richard James** (1592–1638). V rukopise *Russian Vocabulary* z let 1618–20, který se naštěstí zachoval v oxfordské *Bodleian Library*, najdeme např.: *ampts* „maso“, *num* „nebe, bůh“, *poj* „kámen“ (viz Donner 1932, 1; Stipa 1981, 57–58; 1990, 85). James se dostal k ústí Severní Dviny, kde zapsal i několik karelských a komijských slov (Stipa 1990, 50, 85). Další Brit, cestovatel **Peter Mundy** (1600–1667), doplul z Hamburku na Nordkap a odtud podél břehů poloostrova Kola do Bílého moře, až roku 1641 zakotvil v Archangelsku při ústí Severní Dviny. Zde se setkal s místními Něnci (Juraky), z jejichž jazyka zapsal kolem 40 slov, plus číslovky¹² (viz Donner 1932, 2–4; Stipa 1990, 85–86).

V roce 1650 vydává profesor historie a právních věd na univerzitě v Turku (Åbo) **M. O. Wexionius (von Güldenstolpe)** dílo *Epitome descriptionis Sueciae, Gothiae, Fenningiae et subiectarum provinciarum*, kde popisuje poměrně výstižně vzájemnou příbuznost několika baltskofinských jazyků: karelština stojí finštině blíže než estonština, té je bližší livonština než finštině; sámština pak má být potomkem (*proles*) finštiny (sr. Stipa 1990, 146–47).

Primát rozeznání příbuznosti finštiny a maďarštiny je někdy připisován **Janu Ámosu Komenskému** (1592–1670). Skutečnost je taková, že ve spise *Panglottia* (součást díla *Opera didactica omnia* II, Amsterdam 1657, s. 29; znovu vydaného v Praze r. 1957) demonstroval rozdílnost mezi jazyky světa na příkladu slova „hlava“, které porovnával v biblické hebrejštině, několika indiánských jazycích, řečtině, němčině, švédštině, angličtině, polštině, litevštině, češtině. Poté následují formy *Fæmeg*, *Pææ*¹³, *jež s největší pravděpodobností představují maďarské*

¹² Viz kniha *The Travels of Peter Mundy in Europe and Asia*, Vol. IV: *Travels in Europe* (1639–1647), London 1925, 139–141. Dostupné na <<http://archive.org/stream/travelspetermun00mundgoog#page/n208/mode/2up>>

¹³ J. A. Comenii didacticorum operum, *Pars II*. Ea comprehendens quae ab Anno 1642 ad 1650 scripta et edita fuere: cum commemoratis novis iterum eò impellentibus occasionibus, subsequitisque Eruditorum censuris, Kapitola III: *Lingvarum varietas quid, (4) unde. (16) quanta*: §3. Tria esse necessaria Sermonis requisita, diximus Capite II. §. 15. nempe *Vocabula rerum; Vocabulorumque flexus et nexus; tandem de Vocabulorum significato et flexionibus consensum. Varietas ergo Lingvarum in trium illorum variatione consistit. Primum*, quod easdem Res non iisdem Vocibus exprimunt omnes. (Exempli causâ: primarium in corpore suo membrum, quod Adam *Rosch* vocabat, nunc alius in America vocat *Acan*, alius *Acanga*, alius *Aggonzi*, alius *Anonsi*, alius *Boppe*, *Cionn*, *Pen*, *Menaugi*, *Scouta*, *Mutchatet*, *Wyer*, *Zontecontli* &c. Quod et nos in Europa aliter atque aliter: κεφαλή, κάρη, *Caput*, Haupt / Kopf / *Hefud*, *Head*, *Glowa*, *Galwa*, *Hlawa*, *Fæmeg*, *Pääs* &c.). Dodejme, že z pasáže na s. 38 je zřejmé, že Komenský se snažil přiřadit k sobě slova podobná, až na výjimky skutečně etymologicky spřízněná: §29. Ita *Gaph*, Hebraei vocant summitatem quamcumque, seu cacumen: unde Graeci deduxerunt κύβη, et Germani Kopf / Caput. Sed et hoc Latinorum *Caput* (adjecto *t*) inde est: et ab hoc rursus Germanorum Haupt / (per trajectionem; quasi ex *Caup*.) Graeci rursus adjecto ad radicem primam λ fecerunt κεφαλή: quod per metathesin Polonis est *Glowa* (quasi ex κελαφή) Lithvanis *Galwa*, Bohemis *Hlawa*. Germani vero habent ex eodem κεφαλή suum Gipfel: quod ad significationem primam, generalem illam, redit, cacumenque designat. Dostupné na adrese <<http://www.uni-mannheim.de/mateo/camenaref/comenius/comenius1/p2/jpg/s027.html>>

fö a finské *pää*. **Gottfried Wilhelm Leibnitz**¹⁴ (1646–1716), nejvšestrannější učenec přelomu 17. a 18. st., připsal Komenskému prioritu na základě faktu, že Komenský umístil finské a maďarské slovo vedle sebe, ač národy užívající tyto jazyky jsou geograficky vzdáleny. To může být správná úvaha¹⁵, ale také nemusí (podrobnou diskusi viz Skalička 1959[2004], 675), neboť chybí Komenského explicitní vyjádření. A tak první cílené lexikální srovnání mezi finštinou a maďarštinou lze s jistotou připsat až transylvánskému Němci **Johannu Trösterovi**, který tak učinil v knize *Das alte und neue Dacia* (Nürnberg 1666). Finsko-maďarské lexikální komparace značně rozšířil hamburský učenec **Martin Vogel** (též Fogelius; 1634–1675) ve spise *De Fennicae linguae indole observationes* („Pozorování o podstatě finského jazyka“) dokončeném v roce 1669, navíc upozornil i na strukturní podobnosti mezi oběma jazyky. Jeho dílo, žel, zůstalo v rukopise (vydáno bylo až v roce 1893), a tak nemohlo pozitivně ovlivnit další badatele na tomto poli. Takřka ve stejné době a nezávisle na Trösterovi a Vogelovi objevuje roku 1671 příbuznost maďarštiny a finštiny (spolu s estonštinou a sámštinou, které pokládá za ‘dialekty’ finštiny) švédský učenec a básník **Georg Stiernhielm** (1598–1672). Svě postřehy a úvahy ukládá do textu *De linguarum origine* „O původu jazyků“, který tvoří úvod k jeho edici Wulfilovy gótské bible (*Codex argenteus*). V roce 1673 ve Frankfurtu vydává **J. Scheffer** spis *Lapponia*¹⁶, kde v kapitole *De Lingua & Sermones Lapponum* (s. 177–189) nachází nejen lexikální a poprvé i gramatické podobnosti mezi sámštinou a finštinou, ale také odlišnosti. K tomu demonstruje rozdíly mezi jednotlivými sámskými ‘dialekty’. Ilustrativní je též porovnání 28 sámských slov s jejich tatarskými ekvivalenty, které autorovi posloužilo jako důkaz, že sámština není turkický jazyk. Ještě do konce 17. století se západoevropská jazykověda seznamuje i se vzdálenějšími příbuznými feno-sámských jazyků. Na cestě se švédským poselstvím do Persie se Nizozemec **L. Fabritius** v roce 1687 dostal ke střednímu toku Volhy a s překvapením zjistil, že místní Mordvini hovoří jazykem, který spojuje mnoho podobného s finštinou, mj. číslovky. Jeho zprávy se dostaly k G.W. Leibnizovi a N. Witsenovi. **Nicolaas**

¹⁴ *Porro nulla linguarum Europærum Hungariæ æquè ac Finnica accedit, quod Comenius, quantum sciam, primum notavit.* (publikováno v *Brevis designatio meditationum de originibus gentium, ductis potissimum ex indicio linguarum*. In: *Miscellanea Berolinensia* 1710; citováno podle *Leibnitii opera omnia*, IV/2, ed. L. Dutens, Genevæ 1768, 192). *Hungaricam autem linguam in multis Fennonicæ consentire jam Comenius in Didacticis & Sternielmii in Argentei codicis præfatione notarunt.* (publikováno v *Dissertatio de origine Germanorum, seu brevis disquisitio, utros incolarum Germaniæ ceterioris aut Scandicæ ex alteris initio profectos verisimilius sit judicandum* z r. 1710; citováno podle *Leibnitii opera omnia*, IV/2, ed. L. Dutens, Genevæ 1768, 204). Dostupné na adrese <http://books.google.com.au/books/about/Opera_omnia_Studio_Ludovici_Dutens_Tomus.html?id=czRyfdv5RpcC>. Viz též Stipa 1990, 137–40.

¹⁵ Za pozornost stojí, že Komenský uspořádal za sebou (a) latinské *caput* a jeho germánské etymologické ekvivalenty, (b) polské, litevské a české označení „hlavy“, rovněž etymologicky totožné.

¹⁶ Dostupné na adrese <<http://archive.org/details/4SC1695NOR>>. Anglický překlad vydaný roku 1674 viz <<http://www.kb.se/F1700/Lapland/Lapland.htm>>

Witsen (1641–1717) představuje osobnost natolik všestrannou, že stojí za to se o něm zmínit podrobněji. Vystudoval v Leidenu právní vědy (1664), ale současně se zajímal o jazyky (zde mu byl vždy nápomocen orientalista J. Golius) a techniku stavby lodí. V letech 1664–65 se účastnil poselství k ruskému caru Alexejovi. Při té příležitosti se setkal i s patriarchou Nikonem, patrně rodilým Mordvinem, který mu zřejmě zprostředkoval kontakt na další rodilé Mordviny, díky nimž získal Witsen první spisek mordvinských slov. Od roku 1682 do 1706 byl 13 krát(!) zvolen starostou Amsterdamu. Současně se stihl stát mimořádným velvyslancem u britského dvora a členem Královské společnosti (1689), administrátorem Nizozemské západoindické společnosti (od r. 1693). Ve volných chvílích se věnoval kartografii a uspořádávání geografických i lingvistických poznatků. Jeho příručka o technice stavby lodí z r. 1671 se stala ve své době bestsellerem. Proslavila jej natolik, že si s ním začal dopisovat Petr Veliký, ruský car, který se rozhodl zmodernizovat (přesněji vytvořit) ruské námořní loďstvo. Pro soudobou geografii, etnografii i jazykovědu má zásadní význam Witsenovo dílo *Noord en Oost Tartarye*¹⁷ („Severní a východní Tatarie“). Poprvé vyšlo v Amsterdamu roku 1692. Ještě před koncem století Witsen text výrazně rozšířil, ale druhé vydání vyšlo až 1705 a v nezměněné podobě ještě roku 1785. Witsen shromáždil přibližně 325 mordvinských slov, která publikoval v obou vydáních své slavné knihy (1692, 412–15; 1705, 624–27). Sousední marijštinu zaznamenal alespoň v podobě Otčenáše (1705, 622). Vzájemnou příbuznost mordvinštiny a marijštiny přirovnal možná až příliš optimisticky ke vztahu hornoněmčiny (1692, 412–13; 1705, 624). Z dalších jazyků, které dnes klasifikujeme jako uralské, uvádí Witsen překlad Otčenáše do jazyka permského, tj. komi (1705, 811–12), mansijského (= vogulského; 1705, 732–33), selkupského (= samojedsko-osťáckého; 1705, 623) a eneckého ve dvou varietách, turuchanské a tazovské (1705, 890–91). Lexikální spisky zveřejnil též pro jazyky selkupský (1705, 633) a něnecký (1705, 891–92). Witsen už sám žádnou novou cestu do Ruska nevykonal, a tak je třeba se ptát, odkud měl informace zejména o sibiřských jazycích. Předpokládá se, že jeho zdrojem byl obchodník Eberhard Y. Ides (1657–1708), který v letech 1692–95 vedl poselství Petra Velikého k čínskému dvoru v Pekingu (Stipa 1990, 165). Witsen čile korespondoval s Leibnizem, a tak i díky němu se tento hyperaktivní lingvista, filozof, matematik a geolog dovídal mnohé informace dlouho před jejich publikováním a byl schopen začlenit je do svých syntéz. Leibniz¹⁸ předjímal

¹⁷ 2. vydání z roku 1705 je dostupné na adrese <http://books.google.cz/books/about/Noord_en_oost_Tartaryen.html?id=bDFAAAAAYAAJ&redir_esc=y>

¹⁸ Ve spise *Dissertatio de origine Germanorum, seu brevis disquisitio, utros incolarum Germaniae citerioris aut Scandicae ex alteris initio profectos verisimilius sit judicandum* z r. 1710 Leibniz píše: §24. *Sanè propriam & magnam nationem per extremum Europæ Septentrionem diffusam, à glaciali Oceano ad Balthicum mare reliquam vicini maris oram, tum Lappones, Samojedosque, quin & trans Russiam Permios & his vicinos fortasse complexa est. Sanè Lappones Fennis cognatos Schefferus ostendit multis argumentis, neque Estios & Curonas prorsus hinc alienos arbitror & nuperare Moscorum ad Sinas Legationis comites notarunt, apud Permios voces Livonorum rusticis usurpatas. ... Hungaricam autem linguam in multis Fennonicae consentire....* §25. *Linguae ergo indico discimus unam magnam nationem variè*

jednotu uralských jazyků, když vyjádřil myšlenku, že Sámové, Finové, Estonci, Livonci, Komijci, Maďaři a Samojeďi pocházejí z jediného ‘velkého národa severu’.

18. století

Leibniz ovlivnil i další bádání na poli ugrofinských a samojedských (i dalších) jazyků Ruského impéria. Ruský car Petr I. Veliký (1672–1725) se s ním několikrát osobně sešel (Hannover 1697, Karlovy Vary 1712, Bad Pyrmont 1716), aby se poradil o budoucnosti Ruska. Leibniz kladl největší důraz na rozvoj přírodních věd, matematiky zvláště. Doporučoval mu založit Kolegium učených, které by se stalo předstupněm Akademie věd. Od prvního setkání cara přesvědčoval též o zásadním významu geografického a lingvistického popisu vzdálenějších končin Ruské říše (sr. Stipa 1990, 161). Leibnizovo přání car skutečně vyslyšel, i když až po jeho smrti. Během tzv. Severní války (1700–1721) po několika vítězstvích nabyl Petr I. odvahy začít realizovat Leibnizův plán. Už v roce 1716 si v Gdaňsku vyhlédl mladého Němce **Daniela G. Messerschmidta** (1685–1735), absolventa studia medicíny v Halle a Jeně (1713). Zvláštním výnosem z roku 1718 jej pověřil sběrem léčivých rostlin a rarit ze Sibíře. Messerschmidt se roku 1720 vydává na expedici, z níž se vrací až o 8 let později, už po smrti Petra I. Jeho záběr byl (naštěstí!) daleko širší, než určoval carův výnos. Messerschmidt shromáždil mimořádně bohaté informace nejen na poli botaniky, ale též zoologie (včetně paleozoologie – podařilo se mu vykopat kostru mamuta, takže došlo i na rarity, jak si žádal car), mineralogie, geografie (jeho mapy i po desetiletí udivovaly svou přesností), etnologie, a také jazykového popisu původních obyvatel ruského severu a především Sibíře. Nejdále na východ se dostal k řece Arguň, přítoku Amuru. Je velká škoda, že Messerschmidtův popis cesty a odborné záznamy se dočkaly úplné publikace až o čtvrt tisíciletí (!) později¹⁹. Výjimkou byly některé pasáže z jeho deníků, které citoval jiný německý přírodovědec v ruských službách, Peter Simon Pallas (1741–1811), ve svém spise *Neue nordischen Beyträge zur physikalischen und geographischen Erd- und Völkerbeschreibung, Naturgeschichte und Oekonomie*, Bd. 3, s. 97–158²⁰ (St. Petersburg & Leipzig 1782). Messerschmidt získal hned na počátku své expedice (1721–23) lexikální spisky samojedských jazyků,

---

in populos distinctam, pene à Siberia & Obio fluvio toti mari Cronio vel Albo velut præextam, ad Norwagiaum usque vel Deucaledonium Oceanum sese extendisse, ... (citováno podle *Leibnitii opera omnia*, IV/2, ed. L. Dutens, Genevae 1768, 203–204; dostupné na adrese <http://books.google.com.au/books/about/Opera_omnia_Studio_Ludovici_Dutens_Tomus.html?id=czRyfdv5RpcC>).

¹⁹ Messerschmidt, D.G. 1962–1977. *Forschungsreise durch Sibirien 1720–1727*, vol. 1–5, edited by E. Winter and N.A. Figurovskij. Berlin (Quellen und Studien zur Geschichte Osteuropas).

²⁰ Dostupné na adrese < <http://www.ub.uni-bielefeld.de/cgi-bin/neubutton.cgi?pfad=/diglib/aufkl/mnordbeyt/149821&seite=00000101.TIF> >.

konkrétně matorštiny, koibalštiny, kamasinštiny, (ještě neturkizované) sojotštiny, selkupštiny a nganasanštiny (ukázky spisků uvádí Donner 1932, 15–16). Později přidal i obsáhlý chantijský a kratší mansijský spisek (1725–26). Na konci roku 1726, už při návratu do Sankt Petersburgu, stihl ještě u řeky Čepec nasbírat udmurtský spisek o 350 položkách. O spisku se dlouho soudilo, že byl nenávratně ztracen, ale v 90. letech 20. st. se ho podařilo nalézt. Jeho publikace a lingvistického komentáře se ujal ruský uralista Napol'skix (2001). Už v roce 1720 získal Messerschmidt významnou oporu ve švédském kartografu Strahlenbergovi. **Philipp Johan von Strahlenberg** (1676–1747) se vlastně jmenoval Tabbert a pocházel z německého přístavu Stralsund. V roce 1694, tedy jako osmnáctiletý, vstoupil do švédské armády. Za vojenské zásluhy se roku 1703 stal kapitánem a o čtyři roky později byl povýšen do šlechtického stavu a získal nové příjmení. O dva roky později, v bitvě u Poltavy, padl do ruského zajetí a v roce 1711 byl vyslán do Tobolsku na západní Sibiř do vyhnanství. Zde vedl pietistickou školu a věnoval se mapování říční sítě a terénu. Ke kartografickým údajům se snažil doplňovat informace historické, etnografické i lingvistické nebo onomastické. Když do Tobolsku dorazil v roce 1720 Messerschmidt, nabídl mu účast ve své expedici. Po uzavření míru v Nystadu v roce 1722 dostal Strahlenberg nabídku přímo od Petra I. vstoupit do jeho služeb jako kartograf. Strahlenberg však odmítl a vrátil se do Švédska. V roce 1725 spolu s Johanem Antonem von Maternem vydali v Paříži mapu Ruska, která poprvé zobrazovala kompletně tehdy známé informace o Sibiři²¹. V roce 1730 vydává Strahlenberg své stěžejní dílo, „Historicko-geografický popis severních a východních částí Evropy a Asie“²², k němuž připojuje výše zmíněnou mapu a srovnání tří desítek jazyků Ruského impéria, včetně relativně obsáhlého glosáře kalmyčtiny. Jazyky řadí do šesti tříd, v zásadě podle genetického principu. V I. třídě porovnává osm ugrofinských jazyků: maďarský, finský, vogulský (= mansi), mordvinský, čeremiský (= mari), permjacký (= komi), vottjacký (= udmurtský), ost'ácký (= chanty); ve III. třídě shrnuje šest samojedských

21 *Nova Descriptio Geographica Tartariae Magnae tam orientalis quam occidentalis in particularibus et generalibus Territoriis una cum Delineatione totius Imperii Russici imprimis Siberiae accurate ostensa* [Philipp-Johann V. Strahlenberg, T.A. Matern, P.F. Frisch, sculpsit. Paris, 1725]. Dostupné na adresách <<http://www.nlr.ru:8101/eng/exib/siberia/sib005.htm>> nebo <http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Karte_Russlands_1725.jpg>.

22 *Das Nord- und Östliche Theil von Europa und Asien, In so weit solches Das gantze Rußische Reich mit Siberien und der grossen Tatarey in sich begreiffet, In einer Historisch-Geographischen Beschreibung der alten und neuern Zeiten, und vielen andern unbekanntten Nachrichten vorgestellt, Nebst einer noch niemahls ans Licht gegebenen Tabula polyglotta von zwey und dreißigerley Arten Tatarischer Völcker Sprachen und einem Kalmuckischen Vocabulario*, Stockholm 1730. Dostupné na adrese: <http://books.google.cz/books/about/Das_Nord_und_Ostliche_Theil_von_Europa_u.html?id=EPMOAAAAQAAJ&redir_esc=y> Anglická verze: *An Historico-geographical Description of the North and Eastern Parts of Europe and Asia: But More Particularly of Russia, Siberia, and Great Tartary; Both in Their Ancient and Modern State: together with an entire new polyglot-table of the dialects of 32 Tartarian nations, and a vocabulary of the Kalmuck-Mungalian tongue*, London 1738; dostupné na adrese <http://books.google.cz/books/about/An_Historico_geographical_Description_of.html?id=WDYsAQAAIAAJ&redir_esc=y>.

idiomů: samojedský z území mezi Archangelskem a Pečorou (= něnecký), ‘ost’ácký’ (=selkupský) od řeky Ob a města Narim, a od řeky Čulym a města Tomskoj, tawgi-samojedský (= nganasanský) od Ledového oceánu mezi toky Jeniseje a Leny, manzela-samojedský (= enecký) od města Turuchansk podél Jeniseje až k Ledovému oceánu, ‘kansoi’ (= kamasinský) od řeky Kan (pravý přítok horního Jeniseje). Porovnávané spisky jsou sice neúplné, kompletně udávají vlastně jen číselky z první dekády. Přesto bylo takové porovnání ve své době mimořádně cenné a více méně už ohraničovalo obě větve uralské jazykové rodiny (pravda, sámské jazyky zmiňovány nejsou), i když je autor explicitně nespojoval do vyšší genetické jednotky. Ale to učinil už Leibniz v roce 1710. Car Petr I. stihl na samém sklonku svého života připravit ještě dvě expedice, které měly za cíl zmapovat nejvýchodnější končiny jeho impéria, i když jejich výsledků se již nedožil. Do historie se zapsaly jako První kamčatská expedice (1725–30) a Druhá kamčatská expedice (1733–43). Oběma velel zkušený dánský kapitán Vitus Bering (1681–1741). Účastníkem Druhé kamčatské expedice byl také německý historik **Johann Eberhard Fischer** (1697–1771). Do historie (nejen) uralistiky se zapsal dílem *Vocabularium Sibiricum* (1747), které představovalo jakýsi zárodek etymologického slovníku uralských jazyků. Žel, slovník zůstal rukopisem až do roku 1995(!), kdy jej vydal maďarský uralista János Gulya²³ působící v Göttingen. Na sklonku života dokončil J.E. Fischer dvě důležitá díla, která se tisku dostala: dvojdílné *Sibirische Geschichte*²⁴ (1768) a *Qvæstiones Petropolitane*²⁵ (1770), kde se mj. věnuje původu Maďarů. Carevna Kateřina II. Veliká (1729–1796) se rozhodla pokračovat v badatelských expedicích svého velkého předchůdce, které už na přelomu 17. a 18. st. naplánoval velikan evropské vědy G.W. Leibniz. Vyhledla si teprve sedmadvacetiletého přírodovědce **Petera Simona Pallase** (1741–1817) původem z Berlína, který měl za sebou studia v Halle, Göttingen a Leidenu, pozvala jej v roce 1767 do Petrohradu a postavila do čela vlastní expedice, která měla za cíl pokračovat v přírodovědném, etnografickém i lingvistickém popisu jižních oblastí Ruska a Sibíře (1768–74). Ač byl Pallas především přírodovědcem, zanechal i monumentální lingvistické dílo. Do svého trojsvazkového popisu cest po Rusku (*Reise durch verschiedene Provinzen des Russischen Reichs*, Saint Petersburg, 1771–76) vložil bohatý lingvistický materiál ugrofinských a samojedských jazyků. Nejvýznamnějším lingvistickým dílem je srovnávací lexicon *Srav-*

²³ Johann Eberhard Fischer: *Vocabularium Sibiricum. Der etymologisch-vergleichende Anteil*; bearbeitet und herausgegeben von János Gulya. Frankfurt am Main – New York: Lang 1995.

²⁴ *Sibirische Geschichte von der entdekkung Sibiriens bis auf die erobring dieses Lands durch die Russische waffen / in den Versamlungen der Akademie der Wissenschaften vorgelesen, und mit genehmhaltung Derselben ans Licht gestellt von Johann Eberhard Fischer. Sankt Petersburg 1768. Dostupné na adrese: 1. díl <<http://gdz.sub.uni-goettingen.de/dms/load/img/?PPN=PPN332130134&IDDOC=9907>> 2. díl <<http://gdz.sub.uni-goettingen.de/dms/load/img/?PPN=PPN332130207&IDDOC=126343>>*

²⁵ Eberhardi Fischeri *Qvæstiones Petropolitane* : I. de origine Ungrorum II. de origine Tartarorum III. de diversis Shinarum Imperatoris nominibus titulisque IV. de Hyperboreis. Ed. Avg. Ludovicus Schloezer. – Göttingae ; Gothae : Dieterich, 1770. Dostupné na adrese: <<http://gdz.sub.uni-goettingen.de/dms/load/img/?PPN=PPN332121127&IDDOC=99432>>

*nitelnye slovari vsech jazykov i narečij*²⁶ (Saint Petersburg, 1787—1789), porovnávací 285 výrazů z 200 jazyků Evropy a Asie, který redigoval. Najdeme zde již většinu ugrofinských jazyků (čísla 60–80, čuvaština pod číslem 70 sem nepatří), konkrétně jazyky finský (‘čuchonský’), estonský, karelský, olonecký; sámský (‘loparský’), (komi-)zyrjanský, (komi-)permjacký, mordvinský(-erzja), (mordvinský-)mokša, mari (‘čeremiský’), udmurtský (‘voťácký’), mansi (‘vogulský’), reprezentovaný čtyřmi dialekty, chanty (‘osťácký’), reprezentovaný pěti dialekty. Samojedské jazyky jsou soustředěny pod následujícími čísly: něnecký (125–127), enecký (128–129), nganasanský = tavgi (130), selkupský (81, 131–135), taigi (136), kamasinský (137), motorský (138), kojbalický (139). Pallas také zpracoval dvě zásadní studie, z nichž druhá byla dokončena až po jeho smrti, *Flora Rossica seu Stirpium imperii Rossici per Europam et Asiam indigenarum descriptiones et icones*²⁷ (1784–1788), a *Zoographica Rosso-Asiatica*²⁸ (1811–31). Obě jsou mimořádně cenné i z lingvistického hlediska; autor v nich nashromáždil domácí pojmenování pro nejrůznější zástupce flóry a fauny z celého území Ruska a Sibíře, mj. též v mnoha uralských jazycích.

V poslední třetině 18. st. přicházejí na scénu i maďarští badatelé zabývající se příbuzností ugrofinských jazyků. Jezuita **János Sajnovics** (1733–1785), který studoval nejprve filozofii v Trnavě, a poté teologii, matematiku a astronomii ve Vídni. V letech 1758–1760 zde působil jako asistent astronoma Maximiliána Hella na městské hvězdárně. Trnavskou hvězdárnu vedl v letech 1765–1773, poté byl povolán jako profesor matematiky na Královskou akademii do Budína. Když jeho vídeňský kolega M. Hell byl vyzván dánským králem, aby vedl expedici na ostrov Vardøy na krajním severu Norska (bylo tehdy součástí Dánska) s cílem sledovat přechod Venuše před slunečním kotoučem v červnu 1769, nabídl účast i Sajnovicovi. Expedice probíhala v letech 1768–70. Sajnovics se ještě v Kodani vybavil dánskou učebnicí norské sámštiny a nevelkým slovníkem. Jeho cíl seznámit se blíže se sámským jazykem a posoudit jeho příbuznost k rodné maďarštině byl naplněn šťastně-nešťastně díky mořské bouři, vedoucí ke ztroskotání lodi u zálivu Maursund v blízkosti města Tromsø. Zde se skutečně setkal se Sámy a začal ověřovat, do jaké míry je jejich jazyk podobný maďarštině. Naivní očekávání, že sámštině porozumí na základě své mateřštiny, vystřídal realističtější přístup, založený na empirickém vyhodnocování rysů společných oběma jazykům, a to jak ve slovní zásobě (rozebral 150 lexikálních srovnání), tak gramatice. Sajnovics používal pro zápis sámských slov vlastní transkripci založenou na ortografii maďarštiny. Výsledky svého studia shrnul v knize *Demonstratio*

26 *Sravnitelnye slovari vsëch jazykov i narečij, sobrannnye desniceju Vsevysočajšej osoby imperatricy Ekateriny II (Glossarium comparativum totius orbis vocabularia comparativa)*, Saint Petersburg, 1787—1789; Nachdruck herausgegeben und mit einem Vorwort versehen von Harald Haarmann. Hamburg: Buske 1977–1978.

27 Dostupné na adrese <<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k97364k>>.

28 Dostupné na adrese <<http://archive.org/details/zoographiarossoa11831pall>>.

*idioma Ungarorum et Lapponum idem esse*²⁹ (Hafniae 1770). Další významný krok vpřed učinil **Sámuel Gyarmathi** (1751–1830) v díle *Affinitas linguae hungaricae cum linguis Fennicae originis*³⁰ (Gottingae 1799). V první části autor porovnává maďarštinu s finštinou a sámštinou, ve druhé části s estonštinou, ve třetí s dalšími uralskými jazyky. Více než jeho předchůdci si všímá morfologických a strukturních paralel. Explicitně spojuje finštinu se estonštinou jako sesterské jazyky a podobně nachází nejbližší příbuzné maďarštiny v mansijštině a chantyjštině. Místem svého narození (Balassagyarmat) patří do Uher i zakladatel české finougristiky, známější spíše na poli slavistiky, **Josef Dobrovský** (1753–1829). Během své cesty do Skandinávie a do Ruska (1792–93) si Dobrovský přál zodpovědět některé otázky, které si ohledně vztahu finštiny a maďarštiny a jejich dalších příbuzných kladl ještě před cestou. Inspirací mu byl mj. Sajnovicsův spis *Demonstratio* (1770). Během několika měsíců pobytu ve Finsku se naučil obstojně finsky (Pražák 1967, 74). Z Finska pokračoval do Sankt Petersburgu, kde navštívil Petera Simona Pallase. Vybaven jeho srovnávacím slovníkem, dále komi-permjackou, udmurtskou a marijskou gramatikou, vedle finské gramatiky a slovníků finského a sámského, byl schopen zformulovat společnou charakteristiku ugrofinských jazyků (absence rodu, postpozice, posesivní sufixy) a vyjádřit se k jejich vnitřním vazbám (maďarština stojí nejbližší mansijštině, pak jazykům permským, s nimiž ji spojuje specifický infinitiv; naopak, sámština je vzdálenější). Své lingvistické postřehy zachytil v popisu cesty na sever *Reise nach Schweden und Russland* (Prag 1796, 93–100). Nepřekvapí, že v korespondenci i osobních setkáních otázky vzájemné příbuznosti ugrofinských jazyků živě diskutoval se svým současníkem a fakticky krajanem S. Gyarmathim.

19. století

V Berlíně narozený **Julius Heinrich Klaproth** (1783–1835) na sebe upozornil již jako sotva dvacetiletý svými orientalistickými studii (*Asiatisches Magazin*, Weimar 1802–1803). Vysloužil si nabídku členství v petrohradské Akademii věd. Díky znalosti čínštiny, mongolštiny a mandžuštiny (též arabštiny, perštiny

²⁹ Dostupné na adrese <<http://search.ugent.be/meercat/x/bkt01?q=900000021476>>. Ještě téhož roku vychází druhé vydání v Trnavě. Viz reedici vydanou Thomasem A. Sebeokem v Bloomingtonu (Indiana University: Uralic and Altaic series, vol. 91, 1968) a její maďarský překlad dostupný na adrese <http://www.bakonybaranta.hu/kisber/tudastar/tudastar_mappa/Sajnovics_Janos_A_magyarok_es_lappok_nyelve.pdf>.

³⁰ Dostupné na adrese: <<http://archive.org/details/affinitaslingua00gyargoog>>. Existuje též anglický překlad: *Grammatical Proof of the Affinity of the Hungarian Language With Languages of Fennic Origin*, translated by Victor Egon Hanzeli. Amsterdam Classics in Linguistics Vol.19, 1983.

Gyarmathi se v Göttingen osobně setkal s editorem Fisherova díla a též jedním ze zakladatelů systémově chápané ugrofinistiky Augustem Ludwigem Schlözerem. Teprve ten Gyarmathiho přesvědčil o původu maďarštiny a teprve pod Schlözerovým vedením a s jeho přímým nápadem nesrovnávat jen lexikon Gyarmathi napsal svou *Affinitas*. Sr. Pusztay 1977, 152–154.

a indických jazyků) se účastní poselství hraběte Golovkina do Číny (1805). Brzy na to je vyslán k lingvistickému a etnografickému výzkumu na severní Kavkaz (1807) a do Gruzie (1808). Poté, co se seznámil s místními jazyky, nabyt přesvědčení, že některé jazykové rodiny spojuje dávná genetická příbuznost, mj. některé jazyky Kavkazu s jazyky, jímž se dostalo pojmenování indoevropské a uralské (sr. Stipa 1990, 293). Od roku 1815 žil trvale v Paříži. O jeho postavení svědčí skutečnost, že Alexander von Humboldt mu zařídil doživotní rentu od pruského krále s privilegiem působit v Paříži a připravovat pro vydání své vědecké práce. Ve své nejznámější knize *Asia Polyglotta*³¹ (Paris: 1. vyd. Schubart 1823; 2. vyd. Heideloff & Campe 1831) operuje už s jazyky všech skupin uralských jazyků a porovnává jednotlivá slova ze samojedských jazyků s podobně znějícími ekvivalenty z různých ugrofinských, ale též jiných jazyků (s. 140–46), a jednotlivá slova z permských a obsko-ugrických jazyků s ekvivalenty samojedskými a dalšími (s. 198–201). Zde je třeba zdůraznit, že to byl právě Klaproth, kdo zavedl termín ‘uralské’ jazyky, a to v úvodu ke kapitole VII, pojednávající o ‘Fennech’ (s. 182), jak byly uralské populace nazývány do jeho doby: „Severovýchodní část Evropy a severozápad Asie obývají široce rozptýlené populace fennického kmene, jenž své jméno získal od nejzazší větve. Fenny by bylo možno s větším oprávněním nazývat **Uralci**; neboť vše, co o nich z historie i jazyka víme, ukazuje na jejich původ z pohoří Ural jako lůna, z něhož se rozešli na západ i na východ. Před Stěhováním národů se zdá, že přinejmenším v Evropě byli rozšíření mnohem jižněji než dnes a jejich sídla se táhla patrně až k Černému moři, kde spolu s jinými populacemi byli zahrnováni pod všeobjímající jméno Skythů.“³² V části věnované ‘Fennským Ugrijcům’ doplňuje následující (1823, 188, pozn. pod čarou): „Na základě mého pojednání o středoasijských turkických Ujgurech, o nichž budu mít příležitost hovořit dále, nikomu snad už více nenapadne zaměňovat je s uralskými Ugury a Jugury. Čeho vlastně se jméno posledních týká, to by se mohlo snad z domácího slova *ogur* či *ugor* ‘vysoký’ odvozovat. Ugrijci by byli ‘horalé’; pojmenování kvůli místu jejich otčiny zdá se být velmi výstižné.“³³

³¹ Dostupné na adrese: <<http://archive.org/details/asiapolyglotta02klapgoog>> (1. vyd.), <<http://archive.org/details/asiapolyglottaw00klapgoog>> (2. vyd.).

³² VII. *Finnen: Den nordöstlichen Theil von Europa und das nordwestliche Asien bewohnt der weit ausgebreitete Finnische Völkerstamm, der seinen Namen von einem seiner äussersten Zweige erhalten hat. Man könnte der Finnen mit mehrerem Rechte Uralier nennen, denn alles, was wir historisch und glottalisch von ihnen wissen, deutet auf ihre Abstammung aus dem Uralischen Scheidegebirge, von dem sie nach Westen und Osten herabgestiegen sind. Vor der Völkerwanderung scheinen sie, wenigstens in Europa, viel südlicher verbreitet gewesen zu sein, als jetzt, und ihre Wohnplätze erstreckten sich wahrscheinlich bis zum schwarzen Meere, wo sie mit anderen Völkerschaften unter dem schwankenden Namen der Skythen begriffen wurden.*

³³ *Ugorische Finnen: Nach meiner Abhandlung über die Mittelasiatischen Türkischen Uiguren, von denen ich weiter unter zu sprechen Gelegenheit haben werde, wird es wohl niemanden mehr einfallen, diese mit den uralischen Uguren und Juguren zu verwechseln. – Was übrigens den Namen der letzteren betrifft, so könnte er wohl von dem in ihrer Sprache einheimischen Worte ogur oder ugor abstammen, welches „hoch“ bedeutet. Ugorier wären dann*

Klaproth zde má zřejmě na mysli chantyjské slovo $\delta\chi\hat{\alpha}r$ (Konda), $\delta wr'$ (Jugan) „vysoký“ (Paasonen 1926, 157).

Matthias Alexander Castrén (1813–1852) studoval na Alexandrově univerzitě v Helsinkách řečtinu a hebrejštinu. Místo teologie se za studií věnoval finské mytologii. Po cestách do Laponska (1838) a Karelíe (1839) se roku 1841 vypravil spolu s lékařem Eliasem Lönnrotem na tříletou cestu vedoucí přes poloostrov Kola kolem Bílého moře až do Obdorsku v blízkosti ústí Obu. Ještě před cestou stihl přeložit do švédštiny nejvýznamnější Lönnrotovo dílo, Kalevalu. Po návratu v roce 1844 vydal gramatiky jazyků komi a mari (*Elementa grammatices Syrjaenae*³⁴, Helsingfors: Simelius; *Elementa grammatices Tscheremissae*³⁵, Kuopio: Karsten) a obhájil svou disertaci (1845), která vyšla knižně o pět let později (*De affixis personalibus linguarum Altaicarum*³⁶, Helsingfors 1850). Další svá díla, výsledky sibiřské expedice v povodí řek Ob a Jenisej (1845–48), začal vydávat po návratu (*Versuch einer ostjatischen Sprachlehre*, Sankt Petersburg 1849). V roce 1850 byl jmenován řádným profesorem finského jazyka a literatury na helsinské univerzitě, brzy na to se stal kancléřem univerzity. Úřední povinnosti a pokračující tuberkulóza způsobily, že se už nedočkal publikace svých stěžejních děl, když v pouhých 39 letech umírá (1852). Naštěstí se vydání jeho rozpracovaných studií i rukopisů ujímá **Franz Anton Schiefner** (1817–1879), uralista, mongolista, tibetolog, indolog a kavkazolog, též první překladatel Kalevaly do němčiny³⁷ (1852). Během let 1853–62 vydal 12 Castrénových spisů pod souhrnným titulem *M. Alexander Castrén's Nordische Reisen und Forschungen*, im Auftrage der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften herausgegeben von Anton Schiefner, 12 Bände, St. Petersburg: Eggers & Comp., 1853–1862 (viz Bibliografie). Pro uralistiku měla zásadní význam jeho „Samojedská gramatika“³⁸ (1854).

S Castrénem končí tisíc let trvající období sbírání lingvistických informací popisujících jednotlivé uralské jazyky a mapujících vzájemné vztahy mezi nimi. Hranice rodiny jsou definitivně určeny, nyní se otevírá prostor pro kvalitativní přístup, tj. zformulování hláskových zákonů, gramatickou a lexikální rekonstrukci. Těmto krokům by měl být věnován druhý díl tohoto článku.

Hochländer; eine Benennung die wegen der Lage ihres Vaterlandes am Uralischen Gebirge sehr passend sein dürfte.

34 Dostupné na adrese <<http://archive.org/details/elementagrammati00cast>>

35 Dostupné na adrese <http://books.google.cz/books?id=2OIUAAAAYAAJ&hl=cs&source=gs_similarbooks>

36 Dostupné na adrese <http://books.google.cz/books/about/De_affixis_personalibus_linguarum_altaic.html?id=AYQUAAAQAAJ&redir_esc=y>

37 *Kalewala, das National-Epos der Finnen*, Helsingfors 1852. Dostupné na adrese <http://books.google.cz/books/about/Kalewala_das_National_Epos_der_Finnen.html?id=5_ZNAAAACAAJ&redir_esc=y>

38 *M. Alexander Castrén's Grammatik der samojedischen Sprachen*. Sankt Petersburg: Eggers & Comp., 1854. Dostupné na adrese <http://books.google.cz/books?id=AbwKAAAIAAJ&redir_esc=y>

LITERATURA

Tištěné zdroje

- BEAZLEY, C. RAYMOND. 1903. *The texts and versions of John de Plano Carpini and William de Rubruquis as printed for the first time by Hakluyt in 1958 together with some shorter pieces.* London.
- CASTRÉN, MATTHIAS ALEXANDER. 1853. *M. Alexander Castrén's Reiseerinnerungen aus den Jahren 1838–1844*, herausgegeben von Anton Schiefner. St. Petersburg: Eggers & Comp. <http://books.google.cz/books?id=icEKAAAAIAAJ&redir_esc=y>
- CASTRÉN, MATTHIAS ALEXANDER. *M. Alexander Castrén's Reiseberichte und Briefe aus den Jahren 1845–1849*, herausgegeben von Anton Schiefner. St. Petersburg: Eggers & Comp. <http://books.google.cz/books?id=K70KAAAAIAAJ&redir_esc=y>
- CASTRÉN, MATTHIAS ALEXANDER. 1853. *M. Alexander Castrén's Vorlesungen über die finnische Mythologie*, herausgegeben von Anton Schiefner. St. Petersburg: Eggers & Comp. <http://books.google.cz/books?id=ZsEKAAAAIAAJ&redir_esc=y>
- CASTRÉN, MATTHIAS ALEXANDER. 1854. *M. Alexander Castrén's Grammatik der samojedischen Sprachen*, herausgegeben von Anton Schiefner. St. Petersburg: Eggers & Comp. <http://books.google.cz/books?id=AbwKAAAAIAAJ&redir_esc=y>
- CASTRÉN, MATTHIAS ALEXANDER. 1855. *M. Alexander Castrén's Wörterverzeichnisse aus den samojedischen Sprachen*, herausgegeben von Anton Schiefner. St. Petersburg: Eggers & Comp. <http://books.google.cz/books?id=erwKAAAAIAAJ&redir_esc=y>
- CASTRÉN, MATTHIAS ALEXANDER. 1856. *M. Alexander Castrén's Grundzüge einer tungusischen Sprachlehre. Nebt kurzem Wörterverzeichniss*, herausgegeben von Anton Schiefner. St. Petersburg: Eggers & Comp. <http://books.google.cz/books?id=3OUUAAAAIAAJ&redir_esc=y>
- CASTRÉN, MATTHIAS ALEXANDER. 1857. *M. Alexander Castrén's Versuch einer burjätischen Sprachlehre. Nebt kurzem Wörterverzeichniss*, herausgegeben von Anton Schiefner. St. Petersburg: Eggers & Comp. <<http://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uva.x000929850;seq=169#page/iii/mode/1up>>
- CASTRÉN, MATTHIAS ALEXANDER. 1857. *M. Alexander Castrén's Versuch einer koibalischen und karagassischen Sprachlehre. Nebst Wörterverzeichnissen aus den tatarischen Mundarten des minussinschen Kreises*, herausgegeben von Anton Schiefner. St. Petersburg: Eggers & Comp. <<http://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=ucm.5324237852#page/iii/mode/1up>>
- CASTRÉN, MATTHIAS ALEXANDER. 1857. *M. Alexander Castrén's Ethnologische Vorlesungen über die altaischen Völker. Nebst samojedischen Märchen und tatarischen Heldensagen*, herausgegeben von Anton Schiefner. St. Petersburg: Eggers & Comp. <<http://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=nyp.33433074384359#page/iii/mode/1up>>
- CASTRÉN, MATTHIAS ALEXANDER. 1858. *M. Alexander Castrén's Versuch einer ostjakischen Sprachlehre. Nebst kurzem Wörterverzeichniss*, herausgegeben von Anton Schiefner. St. Petersburg: Eggers & Comp. <<http://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uva.x000929853;seq=395#page/iii/mode/1up>>
- CASTRÉN, MATTHIAS ALEXANDER. 1858. *M. Alexander Castrén's Versuch einer jennissei-ostjakischen und kottischen Sprachlehre. Nebst Wörterverzeichnissen aus den genannten Sprachen*, herausgegeben von Anton Schiefner. St. Petersburg: Eggers & Comp. <[http://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.\\$b640437#page/iii/mode/1up](http://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.$b640437#page/iii/mode/1up)>
- CASTRÉN, MATTHIAS ALEXANDER. 1862. *M. Alexander Castrén's Kleinere Schriften*, herausgegeben von Anton Schiefner. St. Petersburg: Eggers & Comp. <http://books.google.cz/books?id=C043AQAAIAAJ&redir_esc=y>
- CASTRÉN, MATTHIAS ALEXANDER. 1880. *Syrjänische Hochzeitsgesänge*. Gesammelt von M. A. Castrén, mit finnischer und deutscher Uebersetzung herausgegeben von T. G. Aminoff. *Acta Societatis Scientiarum Fennicae* XI, 203–231. <<http://www.archive.org/stream/actasocietatissc111880suom#page/202/mode/2up>>

- J. A. COMENII didacticorum operum, *Pars II*. Ea comprehendens quae ab Anno 1642 ad 1650 scripta et edita fuere. Amsterdam: de geer 1657. Dostupné na adrese <<http://www.uni-mannheim.de/mateo/camenaref/comenius.html>>
- ČERMÁK, JAN. 2009. *Jako když dvoranou proletí pták. Antologie nejstarší anglické poezie a prózy*. Praha: Triáda.
- DONNER, KAI. 1932. *Samojedische Wörterverzeichnisse*. Helsinki: Mémoires de la Société Finno-ougrienne 64.
- FISCHER, JOHANN EBERHARD. 1995. *Vocabularium Sibiricum. Der etymologisch-vergleichende Anteil*; bearbeitet und herausgegeben von János Gulya. Frankfurt am Main – New York: Lang.
- FISCHER, JOHANN EBERHARD. 1768. *Sibirische Geschichte von der entdeckung Sibiriens bis auf die erobering dieses Lands durch die Russische waffen / in den Versamlungen der Akademie der Wissenschaften vorgelesen, und mit genehmhaltung Derselben ans Licht gestellt von Johann Eberhard Fischer*. Sankt Petersburg. Dostupné na adrese:
1. díl <<http://gdz.sub.uni-goettingen.de/dms/load/img/?PPN=PPN332130134&IDDOC=9907>>
  2. díl <<http://gdz.sub.uni-goettingen.de/dms/load/img/?PPN=PPN332130207&IDDOC=126343>>
- FISCHER, JOHANN EBERHARD. 1770. *Qvæstiones Petropolitanae: I. de origine Ungrorum II. de origine Tartarorum III. de diversis Shinarum Imperatoris nominibus titulisque IV. de Hyperboreis*. Ed. Avg. Ludovicus Schloezer. – Gottingae ; Gothae : Dieterich, 1770. Dostupné na adrese: <<http://gdz.sub.uni-goettingen.de/dms/load/img/?PPN=PPN332121127&IDDOC=99432>>
- GYARMATHI, SÁMUEL. 1799. *Affinitas linguae hungaricae cum linguis Fennicae originis*. Gottingae. Dostupné na adrese: <<http://archive.org/details/affinitaslingua00gyargoog>>.
- GYÖRFFY, GYÖRGY (ed.). 1986. *Julianus barát és napkelet felfedezése*. Budapest.
- HAJDÚ, PETÉR. 1985. *Ural'skie jazyki i narody, z maďarského originálu Uráli nyelvék és népek* přeložil Evgenij Xelimskij. Moskva: Progress.
- KLAPROTH, JULIUS HEINRICH. 1823. *Asia Polyglotta*. Paris: Schubart; 2. vyd. Heideloff & Campe 1831 Dostupné na adrese <<http://archive.org/details/asiapolyglotta02klapgoog>> (1. vyd.), <<http://archive.org/details/asiapolyglottaw00klapgoog>> (2. vyd.).
- LEIBNITII opera omnia, IV/2. Genevae: L. Dutens 1768. Dostupné na adrese <http://books.google.com.au/books/about/Opera_omnia_Studio_Ludovici_Dutens_Tomus.html?id=czRyfdv5RpcC>.
- LEIBNIZ, GOTTFRIED WILHELM. 2001. *Sämtliche Schriften unſ Briefe*, Erste Reihe: *Allgemeiner politischer und historischer Briefwechsel*, 17. Band, Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften & Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Dostupné na: <<http://www.gwlw.de/Leibniz/Leibnizarchiv/Veroeffentlichungen/I17B.pdf>>
- MESSERSCHMIDT, D.G. 1962–1977. *Forschungsreise durch Sibirien 1720–1727*, vol. 1–5, edited by E. Winter and N.A. Figurowskij. Berlin (Quellen und Studien zur Geschichte Osteuropas).
- MUNDY, PETER. 1925. *The Travels of Peter Mundy in Europe and Asia*, Vol. IV: *Travels in Europe (1639–1647)*, London. Dostupné na <<http://archive.org/stream/travelspetermun00mundgoog#page/n208/mode/2up>>
- MUNSTER, SÉBASTIEN. 1552. *Cosmographiae universalis*. Basileae: Petri. Dostupné na adrese <http://purl.pt/13845/1/res-2094-a_PDF/res-2094-a_PDF_01-B-R0150/res-2094-a_0012_815-895_t01-B-R0150.pdf>
- NAPOESKIX, VLADIMIR. 2001. *Udmurtskie materialy D.G. Messeršmidta. Dnevnikovye zapisi, de-kabr'*. Iževsk: Udmurtija.
- PAASONEN, HEIKKI. 1926. *Ostjakisches Wörterbuch*. Helsingfors: Lexica Societatis Fenno-Ugricae II.
- PALLAS, PETER SIMON. 1782. *Neue nordischen Beyträge zur physikalischen und geographischen Erd-und Völkerbeschreibung, Naturgeschichte und Oekonomie*, Bd. 3. St. Petersburg & Leipzig. Dostupné na adrese <<http://www.ub.uni-bielefeld.de/cgi-bin/neubutton.cgi?pfad=/diglib/aufkl/nnordbeyt/149821&seite=00000101.TIF>>
- PALLAS, PETER SIMON. 1784–88. *Flora Rossica seu Stirpium imperii Rossici per Europam et Asiam indigenarum descriptiones et icones*. Petropoli: Weitbrecht. Dostupné na adrese <<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k97364k>>

- PALLAS, PETER SIMON. 1787–89. *Sravnitel'nye slovari vsëxъ jazykovъ i narëčij, sobrannye desniceju Vsevysočajšej osoby imperatricy Ekateriny II (Glossarium comparativum totius orbis vocabularia comparativa)*, Saint Petersburg; Nachdruck herausgegeben und mit einem Vorwort versehen von Harald Haarmann. Hamburg: Buske 1977–1978. Dostupné na adrese <<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k97364k>>
- PALLAS, PETER SIMON. 1811–1831. *Zoographica Rosso-Asiatica*. Petropoli: Caes. Acadamae Scientiarum Impress. Dostupné na adrese <<http://archive.org/details/zoographiarossoa11831pall>>
- DA PIAN DEL CARPINE. 1913. *Historia Mongalorum; viaggio di F. Giovanni da Pian del Carpine ai Tartari nel 1245–1247*, ed. Giorgio Pullé. Firenze: Carnesecchi 1913. Dostupné na adrese <<http://archive.org/stream/historiamongalo00pullgoog#page/n147/mode/2up>>
- PRAŽÁK, RICHARD. 1967. *Josef Dobrovský als Hungarist und Finno-ugrist*. Brno: Spisy University J. E. Purkyně v Brně, Filosofická fakulta, 122.
- PUSZTAY, JÁNOS. 1977. *Az „ugor-török háború“ után*. Budapest: Magvető.
- RUBRUCK, WILHELM. 1885–1890. *Itinerarium fratris Willielmi de Rubruquis de ordine fratrum Minorum, Galli, Anno gratia 1253. ad partes Orientales*, collected by Richard Hakluyt, edited by Edmund Goldsmid. Edinburgh: E. & G. Goldsmid. Dostupné na adrese <<http://ebooks.adelaide.edu.au/h/hakluyt/voyages/rubruquis/latin.html#section23>>
- SAJNOVICS, JÁNOS. 1770. *Demonstratio idioma Ungarorum et Lapponum idem esse*. Hafniae. Dostupné na adrese <<http://search.ugent.be/meercat/x/bkt01?q=900000021476>>
- SCHEFFER, JOHANN. 1673. *Laponia*. Frankfurt: Wulff. Dostupné na adrese <<http://archive.org/details/4SC1695NOR>> Anglický překlad vydaný roku 1674 viz <<http://www.kb.se/F1700/Lapland/Lapland.htm>>
- SETÄLÄ, EMIL NESTOR. 1901. Zum andenken Matthias Aleksander Castrén. *Finnisch-ugrische Forschungen* 1, 1–5.
- SKALIČKA, VLADIMÍR. 1959[2004]. Komenský jako lingvista. In: *Souborné dílo*, II. díl, ed. František Čermák et alii. Praha: Karolinum, 669–678. Poprvé publikováno 1959.
- STIPA, GÜNTER J. 1981. Vom ostseefinnischen bis zum Samojedischen reichender Lehnwortschatz im „*Russian Vocabulary*“ (1618–19) des Richard James. *Journal de la Société Finno-ougrienne* 77:4, 41–66.
- STIPA, GÜNTER J. 1990. *Finnisch-ugrische Sprachforschung (von der Renaissance bis zum Neupositivismus)*. Helsinki: Mémoires de la Société finno-ougrienne, vol. 206.
- STRAHLENBERG, PHILIPP-JOHANN. 1730. *Das Nord- und Östliche Theil von Europa und Asien, In so weit solches Das ganze Rußische Reich mit Siberien und der grossen Tatarey in sich begreiffet, In einer Historisch-Geographischen Beschreibung der alten und neuern Zeiten, und vielen andern unbekanntten Nachrichten vorgestellt, Nebst einer noch niemahls ans Licht gegebenen Tabula polyglotta von zwey und dreißigerley Arten Tatarischer Völker Sprachen und einem Kalmuckischen Vocabulario*, Stockholm. Dostupné na adrese: <http://books.google.cz/books/about/Das_Nord_und_Ostliche_Theil_von_Europa_u.html?id=EPMOAAAQAQAJ&redir_esc=y>
- Anglická verze: *An Historico-geographical Description of the North and Eastern Parts of Europe and Asia: But More Particularly of Russia, Siberia, and Great Tartary; Both in Their Ancient and Modern State: together with an entire new polyglot-table of the dialects of 32 Tartarian nations, and a vocabulary of the Kalmuck-Mungalian tongue*, London 1738. Dostupná na adrese <http://books.google.cz/books/about/An_Historico_geographical_Description_of.html?id=WDYsAQAAQAJ&redir_esc=y>
- T'SERSTEVENS, A. 1959. *Les précurseurs de Marco Polo*, Paris: Arthaud 1959; česky *Předchůdcové Marka Pola*, přeložila Libuše Daňková, Praha: Lidová demokracie 1966.
- VERMEULEN, HAN F. 2012. *Linguistik und Völkerkunde – der Beitrag der historisch-vergleichenden Linguistik von G.W. Leibniz zur Entstehung der Völkerkunde im 18. Jahrhundert*. Dostupné na adrese <<http://www.mpiwg-berlin.mpg.de/Preprints/P423.PDF>>
- WITSEN, NICOLAAS. 1705. *Noord en Oost Tartarye*. Amsterdam: Halma. Dostupné na adrese <http://books.google.cz/books/about/Noord_en_oost_Tartaryen.html?id=bDFAAAAAYAAJ&redir_esc=y>

Anonymní elektronické zdroje

<http://indo-european-migrations.scienceontheweb.net/History_of_Uralic_Altaic_languages.html>

Poděkování

Studie byla připravována pod záštitou grantu č. P406/12/0655 Grantové agentury České republiky.

Václav Blažek & Michal Kovář

Ústav jazykovědy a baltistiky

FF MU, Brno

<blazek@phil.muni.cz>

<mkovar@mail.muni.cz>